

Vincent Hunink
De antieke hausse
Over vertalingen van klassieken

Literatuurliefhebbers kan het nauwelijks ontgaan: de klassieken zijn weer helemaal in. Als je een boekwinkel binnenstapt, liggen Plato en Homerus er in stapels goedkope paperbacks. Vaak is er ook een kastje met mooi gebonden uitgaven van de Latijnse en Griekse schrijvers, bekende en minder bekende. Soms straalt er zelfs een geheel rode gloed op de tafels of in de etalage: dan heeft uitgeverij Ambo weer eens een reclameactie voor haar reeks klassieken. Maar daarmee zijn we er nog niet. Veel Nederlandse romans en poëziebundels hebben een flinke scheut antieke mythologie erdoor of staan stijf van de geleerde toespelingen op de klassieken. Voorlopig dieptepunt is een 'roman' van Geerten Meijsing over de geheime leer van Plato, een boek waar zelfs een paar honderd voetnoten in staan. De lezer zit er maar mee. Alleen de academische uitleggers varen er ontegenzeggelijk wel bij.

Op de universiteit kun je inmiddels weer met geheven hoofd zeggen dat je klassieken doet (toen ik in 1980 begon met die studie, gold ik als een, zij het ongevaarlijke, malloot). De schouwburgen bieden veel Griekse tragedie en komedie, de gymnasia groeien en bloeien, en de media blijven niet achter. Krant, tv, radio: je kunt niet meer om de klassieken heen. Onlangs werd ik met een paar andere vertalers uitgenodigd door teleac om voor de radio te praten over de klassieken. Goed, het was voor radio 5, maar toch. Zelfs *Parmentier* kan niet meer achterblijven: de trendgevoelige redactie van dit prachtblad vroeg mij naar de achtergronden en oorzaken van die klassieke hausse.

1 Hause?

Ja, een hausse mag je het wel noemen, dacht ik. Op een moment dat uitgeverij Athenaeum - Polak & Van Gennep drie stukken van Aeschylus in twee uitgaven tegelijk uitbrengt, zoals in 1995 gebeurde met de vertalingen van Gerard Koolschijn en M. d'Hane-Scheltema, is er toch echt wel iets aan de hand. Diezelfde uitgeverij verkeerde nog maar een jaar of tien geleden, midden jaren tachtig, in grote problemen. Een tijdelijke samenwerking met concurrent Ambo was toen nodig om het hoofd boven water te houden. Inmiddels zijn dus gelukkig betere tijden aangebroken. Hoe kan dat eigenlijk?

Om maar eens met een stevige open deur te beginnen: we leven in een postmodern, of postpostmodern tijdperk. Ook in de literatuur slaan normloosheid, vervlakking en versnippering toe. Een schrijver mag alles

zeggen, maar er is geen taboe meer over, en elk verhaal lijkt al verteld, elke stijl al beproefd, elke waarheid achterhaald. In zo'n situatie wordt het voor schrijver én lezer verleidelijk om terug te duiken in het verleden. Misschien lukt het om de vaste ijkpunten van vroeger weer te lokaliseren, of de oude inspiratiebronnen terug te vinden. Het kan natuurlijk ook gewoon uit verveling zijn: het verleden is in elk geval wat anders. Dat laatste, verveling, lijkt me in een fin-de-siècle tijdperk overigens een alleszins eerbaar motief. Maar zo'n terugkeer naar het verleden roept wel onvermijdelijk een tegenbeweging op. Daarover later meer.

De school is altijd een belangrijke factor voor de belangstelling voor klassieken. De gymnasia weten zich goed te handhaven, maar ook daarbuiten kunnen veel leerlingen, feitelijk meer dan ooit tevoren, met de oudheid in aanraking komen. Dat is een positief punt. Alleen, de Latijnse en Griekse originelen worden steeds moeilijker toegankelijk. Leerlingen bereiken een steeds lager kennisniveau in die talen, en krijgen minder originele teksten voorge-

[p. 90]

schoteld en meer stukken in vertaling. Jonge leraren, slachtoffers van de verkorte Twee Fasen Structuur, hebben zelf tijdens hun studie ook al minder moeten vertalen en komen in de praktijk moeilijker toe aan het zelfstandig lezen van teksten in Latijn of Grieks. Al was het maar door hun sterk toegenomen werkdruk. Ongetwijfeld stimuleren deze schoolse ontwikkelingen de vraag naar klassieken in vertaling.

Verder kun je eenvoudigweg constateren dat veel uitgevers er nu waarde aan hechten om iets aan klassieken te doen. De sector wordt langer alleen bepaald door 'de groten' die zich al jarenlang voor de klassieken hard maken (Ambo, Athenaeum-Polak & Van Genneep). Er zijn nu ook een aantal kleinere, meer specialistische uitgevers (Boom, Historische Uitgeverij, Styx, Kok, Kritak). En zoals dat gaat in de grote wereld, als de trein eenmaal rijdt, springt iedereen erop. Meulenhoff bracht na de dood van Johan Polak spoorlags diens verouderde Sallustius-vertaling uit, in een ronduit afschuwelijke pocket (een waarlijk 'klassiek' geval van lijkenpikkerij). De Nijmeegse sun wilde zich jarenlang niet wagen aan de klassieken, maar doet er inmiddels ook aan mee. Zo bracht ze in 1995 een overigens heel fraaie vertaling uit van de complete Herodotus. Er schijnen nu zelfs plannen voor een nieuwe Sophocles te zijn, een auteur van wie ik niet inzie hoe die in het sun-fonds past. En uitgeverij Prometheus, doorgaans vooral uit op snel commercieel succes, werkt aan een nieuwe Plato-reeks. Kennelijk zit er brood in, zou je zo zeggen.

Toch zijn de oplagen voor veel vertaalde klassieken helemaal niet zo schokkend. De ‘bestsellers’ verkopen uiteraard wel goed: dat zijn, nog altijd, de Grote Namen zoals Homerus, Plato, Vergilius en Cicero; verder in het algemeen genres als historiografie (Herodotus, Tacitus), tragedie (Aeschylus, Sophocles, Euripides) en mythologische werken (Ovidius' *Metamorphosen*). Maar wie koopt de komedies van Plautus? Of satirische dialogen van Lucianus? Of de liefdesgedichten van Tibullus? Veel meer dan tweeduizend stuks halen zulke uitgaven nooit, en maar al te vaak minder. Mijn eigen vertalingen worden door critici heel vriendelijk besproken maar halen de duizend stuks maar amper, zoals ik opmaak uit mijn treurig stemmende jaarafrekeningen. Dat aantal komt dus dicht in de buurt van moderne poëziebundels, waar duizend stuks al een heel mooie score is. Kortom, veel klassieken in vertaling, vooral van wat minder bekende auteurs, kunnen haast niet rendabel zijn. Toch verschijnen ze onverminderd en de conclusie moet dus zijn dat ze op zijn minst gezien worden als prestigieus, als ‘parels voor een literair fonds’.

Dat is helemaal niet erg. Integendeel zelfs, door die ‘interne subsidiëring’ binnen een uitgeverij worden ook uitgaven mogelijk die het op de vrije markt niet redden. Voor wie de klassieken als geheel een warm hart toedraagt, is dit ‘prestige’-element dus heel nuttig. Iets dergelijks geldt ook als we naar de kopers kijken. Ik heb het ernstige vermoeden dat voor velen een krachtig ‘snob-appeal’ uitgaat van de sjieke, zwartlinnen banden, en dat veel kopers die klassieke boeken helemaal niet lezen. Je kunt dat betreuren als verwerpelijk elitegedrag, maar toch zeg ik, vrij naar een bekende vertaler: ‘de mensen kunnen beter zo'n boek kopen voor op de salontafel dan een zilveren muis’. Want juist dankzij die groep snobkopers kunnen sommige vertalingen verschijnen.¹ Dus past classici, vertalers en uitgevers dankbaarheid, ook al leest de lezer niet.

2 Mogelijke ontwikkelingen

Vertaalde klassieken zijn dus een hausse, een florerende markt. Maar je hoeft er niet voor doorgeleerd te hebben om te zien dat het zo niet lang goed kan gaan. Nederland is geen Italië, waar de oudheid een constante onderstroom in de cultuur is, en waar de klassieken overal, ook op straat en in stations, in tweetalige pocketuitgaven te koop zijn. Voor Nederland en

¹ Het argument is al heel oud. Het wordt bestreden door de Romeinse filosoof Seneca (Eerste eeuw na Chr.), in een passage waarin deze het kopen van veel boeken afkeurt (*De tranquillitate animi* 9, 5-7). Op de eventuele tegenwerping ‘maar je kunt toch veel beter geld aan boeken uitgeven dan aan Corintisch zilver en schilderijen?!’ antwoordt Seneca heel streng: ‘alle teveel is verkeerd.’ Dat is heel waar, maar wellicht toch iets te principeel.

Vlaanderen hebben we het toch over een exclusief marktsegment, met alle gevaren vandien.

In het Nederlandse boekenvak heerst, zo lees ik in het *Boekblad*, een ‘structurele overproductie’. Dat vermoed ik trouwens ook al wanneer ik als argeloze lezer rondkijk in de boekhandel. Het is eenvoudigweg niet meer bij te houden wat er verschijnt.

Dat enorme aanbod moet haast wel tot een soort inflatie leiden. Om in het jargon te blijven: deze markt kan snel verzadigd raken. En zodra het wat slechter gaat, zullen uitgeverij zich

[p. 91]

wat eerder achter de oren krabben. Liefhebberij is leuk, maar het moet wel op te brengen zijn. Op zijn minst kun je voorspellen dat de looptijd van uitgaven, ook van klassieken, steeds verder zal teruglopen. Athenaeum - Polak & Van Gennep houdt titels tot nu toe vele jaren lang leverbaar, maar zullen de nieuwkomers dat ook gaan doen? Ik zie het bij Prometheus eerlijk gezegd nog niet gebeuren. En als de één gaat verramsjen en stunts, kan de ander dan achterblijven? En wat blijft er na alle tumult en gedruis over? De ervaring leert het, helaas: van hausse kan het omslaan in hype. Die klassieke markt kan dan net zo snel weer instorten als ze opgebloeid is.

Natuurlijk moet alles gedaan worden om dit te voorkomen. Het zou daarom goed zijn als uitgeverij meer zouden samenwerken en ongewilde doublures probeerden te voorkomen. En als er geen slechte vertalingen in oudbakken Nederlands meer zouden worden uitgebracht, zoals nog steeds gebeurt (de schade van zulke misbaksels voor de rest van de sector is niet in te schatten). Als er niet elke week weer wat nieuws verscheen, waardoor recensenten en lezers de tel kwijtraken. Als, als, als. Maar door de ‘zegeningen van de vrije markt’ zullen dit wel vrome wensen blijven. We moeten intussen gewoon monter blijven en hopen dat de vloot niet geheel strandt maar er minstens een paar schepen verder zullen varen. Kwalitatief goede vertalingen van klassieken verdienen ook in de toekomst een plaats en zullen die vast ook wel blijven krijgen. Vooralsnog zouden vertalers en uitgeverij er verstandig aan doen om zich wat te beperken. Misschien dat bovendien de bakens wat verzet kunnen worden, bijvoorbeeld naar andere perioden. We hebben nu heel veel klassieke oudheid in vertaling (dat is hoe dan ook een blijvende winst van de huidige hausse), maar de vroeg-christelijke en de middeleeuwse Latijnse literatuur zijn maar mondjesmaat vertegenwoordigd. Daar liggen nog grote schatten te wachten op ontdekking. Zo droom ik van een reeks mooi uitgevoerde heiligenlevens of vaderlandse kloosterkronieken. Nu zijn die teksten voor de volhardende liefhebber wel te vinden, maar alleen in vuistdikke, dure studies of zeer

oude uitgaven, die het grote publiek niet bereiken. Een voorbeeld: het afgelopen Willibrord-jaar bracht een stroom publikaties op gang, maar de middeleeuwse levensbeschrijvingen van de heilige werden niet vertaald of uitgegeven. Daarvoor moest je te rade gaan in obscure uitgaven uit de vorige eeuw. Misschien kan het succes van de oudheid een vervolg krijgen in de wat latere perioden. Erg hooggestemde verwachtingen heb ik op dit punt overigens niet. De classicistische vooroordelen tegen die latere perioden, en zelfs al tegen de minder bekende auteurs uit de oudheid zijn onuitroeibaar. Zelfs een Leidse hoogleraar Latijn verklaarde enige tijd terug in *De Standaard* dat hij niet inzag waarom schrijvers als Apuleius (tweede eeuw) in de Nederlandse Baskerville-reeks moeten verschijnen. Als vertaler van genoemde auteur ben ik, toegegeven, niet direct onpartijdig. Maar ook los hiervan maak ik bezwaar tegen het ouderwetse vooroordeel dat auteurs buiten de klassieke canon ‘minder’ en ‘tweederangs’ zouden zijn. Zolang spraakmakende classici dit soort beweringen blijven doen, is er weinig hoop op verandering in het denken.

Het almaar teruggrijpen naar de ‘klassieke klassieken’, en het benadrukken van de veronderstelde voorbeeldigheid en superioriteit ervan, zal de onvermijdelijke tegenbeweging alleen maar versterken. Ik sprak al van de mogelijkheid van een instorting van de markt voor vertalingen. Maar ook de creatieve verwerking in de literatuur zou wel eens een verandering kunnen ondergaan. Nu is het nog heel eigentijds en *done* om als schrijver flinke brokken oudheid door je proza of verzen te doen, maar hoe lang nog? Ik zou me kunnen voorstellen dat er een generatie literatuurmakers én lezers opstaat die helemaal niets meer moet hebben van die ‘Klassieken’, die zich er tegen afzet en weer iets heel anders wil. De vooral onder jongeren populaire schrijvers van de ‘generatie X’ zijn misschien al de voorboden hiervan. Voor *Zoetermeer* zijn Arnold Aletrino en Johan de Meester (begin deze eeuw) al oud. De jonge auteurs van nu lijken aan de oudheid geen enkele boodschap te hebben.

Dat is, alweer, helemaal niet erg. Ja, als deze ontwikkeling doorzet en schrijvers als Giphart, Moens en Van Erkelens écht school maken, is het sneu voor de classici. Maar eigenlijk gaat het al eeuwen zo. Na een periode van bewondering komt er een tijd waarin men weer meer afstand neemt van de klassieken of er zelfs ronduit afkeer voor voelt. Daarna, vroeg of laat,

[p. 92]

keert het tij weer en keert de belangstelling terug. Er zijn dus pieken en dalen (na hausse komt baisse), maar het gaat eigenlijk altijd door. Zo hoort het ook met ware klassieken.

